

Αναπτυξιακή Ψυχολογία Γέννηση – Παιδική Ηλικία

Δημήτρης Ταχματζίδης

Η κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη στη βρεφική ηλικία

1. Η Διαμόρφωση των διαπροσωπικών σχέσεων

Βασικές Αρχές

1. Η προσκόλληση, ο συναισθηματικός δεσμός που αναπτύσσεται ανάμεσα στο βρέφος και στο άτομο που το φροντίζει, επηρεάζει την κοινωνική και συναισθηματική επάρκεια του βρέφους.
2. Το βρέφος μέσα από τις αντιδράσεις τους καθορίζουν τη φύση και ποιότητα των αντιδράσεων του ατόμου που το φροντίζει
3. Το βρέφος και τα άτομα που αλληλεπιδρούν μαζί του εμπλέκονται σε αμοιβαία κοινωνικοποίηση, καθώς προσαρμόζονται αμοιβαία στις μεταξύ τους αντιδράσεις.
4. Το βρέφος, από τους πρώτους μήνες ζωής, αντιδρά σε άλλα παιδιά διαφορετικά από ότι αντιδρά σε άψυχα αντικείμενα. Μιμείται τις αντιδράσεις άλλων παιδιών και σταδιακά προσχωρεί σε όλο και μεγαλύτερα επίπεδα αλληλεπίδρασης με τους συνομηλίκους του.
 - 6-7 μήνες ζωής - 18 μήνες: Πρώτη σχέση βρέφους με την μητέρα-τροφό. Θεμελιώδης λίθος για την μετέπειτα συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού.
 - «Άγχος αποχωρισμού». «Φόβος προς τον ξένο».

22

A2

**An example of
“The Strange Situation”**

2.2. Οι πρώτες έρευνες για την προσκόλληση

J. Bowlby και M. Ainsworth

(α) Πειραματική «Συνθήκη προς τον Ξένο» (Ainsworth, 1978)

1. Η μητέρα και το βρέφος μπαίνουν σε ένα άγνωστο δωμάτιο
2. Η μητέρα κάθεται και αφήνει το βρέφος να εξερευνήσει τον χώρο
3. Ένα άγνωστο άτομο μπαίνει στο δωμάτιο και συνομιλεί πρώτα με τη μητέρα και μετά μιλά στο βρέφος
4. Η μητέρα φεύγει αφήνοντας το βρέφος μόνο του με τον/την άγνωστο/η

5. Η μητέρα επιστρέφει, μιλά στο βρέφος και το ησυχάζει και το άγνωστο άτομο φεύγει από το δωμάτιο
6. Η μητέρα φεύγει ξανά από το δωμάτιο, αφήνοντας το βρέφος μόνο του
7. Το άγνωστο πρόσωπο επιστρέφει
8. Η μητέρα επιστρέφει στο δωμάτιο και το άγνωστο πρόσωπο φεύγει

2. Προσκόλληση

- Η θεωρία της προσκόλλησης τονίζει ότι η φυσιολογική ανθρώπινη ανάπτυξη εξαρτάται από τη δημιουργία αμοιβαίων ικανοποιητικών διαπροσωπικών σχέσεων, και εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνεται η σχέση γονέα-παιδιού από τη βρεφική κιόλας ηλικία (Bowlby, 1979, 1982).
- Υποστηρίζει ένα αναπτυξιακό μοντέλο, σύμφωνα με το οποίο η ποιότητα της σχέσης με τους γονείς στα πρώτα χρόνια της ζωής επηρεάζει τη γνωστική και συναισθηματική εξέλιξη σε όλα τα στάδια της εξέλιξης του ατόμου (Parkes, Hinde, & Marris, 1991).

Μοντέλο ενήλικης προσκόλλησης (Bartholomew & Horowitz, 1991)

Ασφαλής

Άνεση με οικειότητα
και αυτονομία.
Έλεγχος και ρύθμιση
των θετικών
και αρνητικών
συναισθημάτων

Απορριπτική

Απόρριψη οικειότητας
αποφυγή εξάρτησης.

Καταπίεση συναισθημάτων

Έμμομη

Εμμομή με τις διαπροσωπικές
σχέσεις.
Έμφαση στα αρνητικά
συναισθήματα προς τον εαυτό
και τους άλλους

Φοβική

Φόβος οικειότητας
Κοινωνική αποφυγή.
Καταπίεση
συναισθημάτων -άγχος

Σημαντικότητα προσκόλλησης για τη μετέπειτα ζωή

➤ Ενδεικτικά:

- Συναισθηματικές και διαπροσωπικές δυσκολίες
- Κοινωνική και συναισθηματική επάρκεια
- Τα ενεργά μοντέλα προσκόλλησης συνδέονται με τη ρύθμιση των συναισθημάτων σε αγχογόνες καταστάσεις

- Οι έμφυτες συμπεριφορές που προαναφέρθηκαν επηρεάζονται από το κοινωνικό περιβάλλον του βρέφους.
- Η Mary Ainsworth (1978) διαμόρφωσε μία διαδικασία που είναι γνωστή ως **δοκιμασία άγνωστης – παράξενης κατάστασης**, η οποία δείχνει πόσο πολύ επηρεάζεται το βρέφος ή το νήπιο από το περιβάλλον αλλά και το υψηλό ή χαμηλό προσκόλλησης που εμφανίζει όταν βρεθεί μακριά από τον/την τροφό του.
- Σε μία τέτοια περίπτωση τα παιδιά αντιδρούν διαφορετικά και έχουν ανιχνευτεί τρία είδη ασφάλειας κατά την προσκόλληση. Οι διαφορές στον βαθμό της ασφάλειας κατά την προσκόλληση προκαλούνται από τους διαφορετικούς τρόπους ανατροφής των παιδιών.
- Ορισμένες έρευνες έχουν δείξει ότι όσο περισσότερο ανταποκρίνεται η μητέρα στις ανάγκες του βρέφους κατά τους πρώτους μήνες της ζωής του τόσο πιο ασφαλές θα είναι το παιδί στις προσκολλήσεις που θα διαμορφώσει προς το τέλος του πρώτου έτους. Όσο πιο γρήγορα αντιδρά η μητέρα του βρέφους στις ανάγκες τόσο πιο εύκολη γίνεται η οικοδόμηση της εμπιστοσύνης του παιδιού προς τη μητέρα.
- Το συμπέρασμα των ερευνών της Mary Ainsworth είναι ότι η ασφαλής προσκόλληση κατά τη βρεφική ηλικία είναι ένα καλό κοινωνικό δεδομένο. Τα βρέφη με ασφαλή προσκόλληση έχουν ανεπτυγμένη κοινωνικότητα, υψηλότερη αυτοεκτίμηση, λιγότερες πιθανότητες να παρουσιάσουν προβλήματα συμπεριφοράς τόσο με τα άτομα που τα περιβάλλουν όσο και με τα έργα που θα χρειαστεί αργότερα να επιτελέσουν. (Schaffer, 1996) σ. 39

«Προσκόλληση είναι ο μακροχρόνιος συναισθηματικός δεσμός με ένα συγκεκριμένο άτομο και χαρακτηρίζεται από α) αναζήτηση σωματικής εγγύτητας, β) παρηγοριά – ασφάλεια, γ) άγχος αποχωρισμού, δ) αμοιβαιότητα από την πλευρά του γονέα (συναισθηματικός δεσμός)» (Schaffer, 1996) σ. 32

«Έχει αποδειχτεί ότι η προσκόλληση έχει πολύ μικρή σχέση με την ικανοποίηση βιολογικών αναγκών [...] 1) τα βρέφη έχουν την ικανότητα να διαμορφώνουν πολλές προσκολλήσεις ταυτόχρονα και δεν χρειάζεται να εστιάζονται αποκλειστικά σε ένα πρόσωπο, όπως είναι η μητέρα [...] 2) Τα βρέφη τείνουν να προσκολλώνται στους ανθρώπους που παίζουν και αλληλεπιδρούν μαζί τους και που αντιδρούν σε αυτά με ευαισθησία» (Schaffer, 1996) σ. 37

(β) Η πειραματική «Συνθήκη του ξένου»
(Ainsworth et al., 1978)

- Ασφαλής προσκόλληση (65%)
- Ανασφαλής προσκόλληση (30%)

Αμφυθυμία

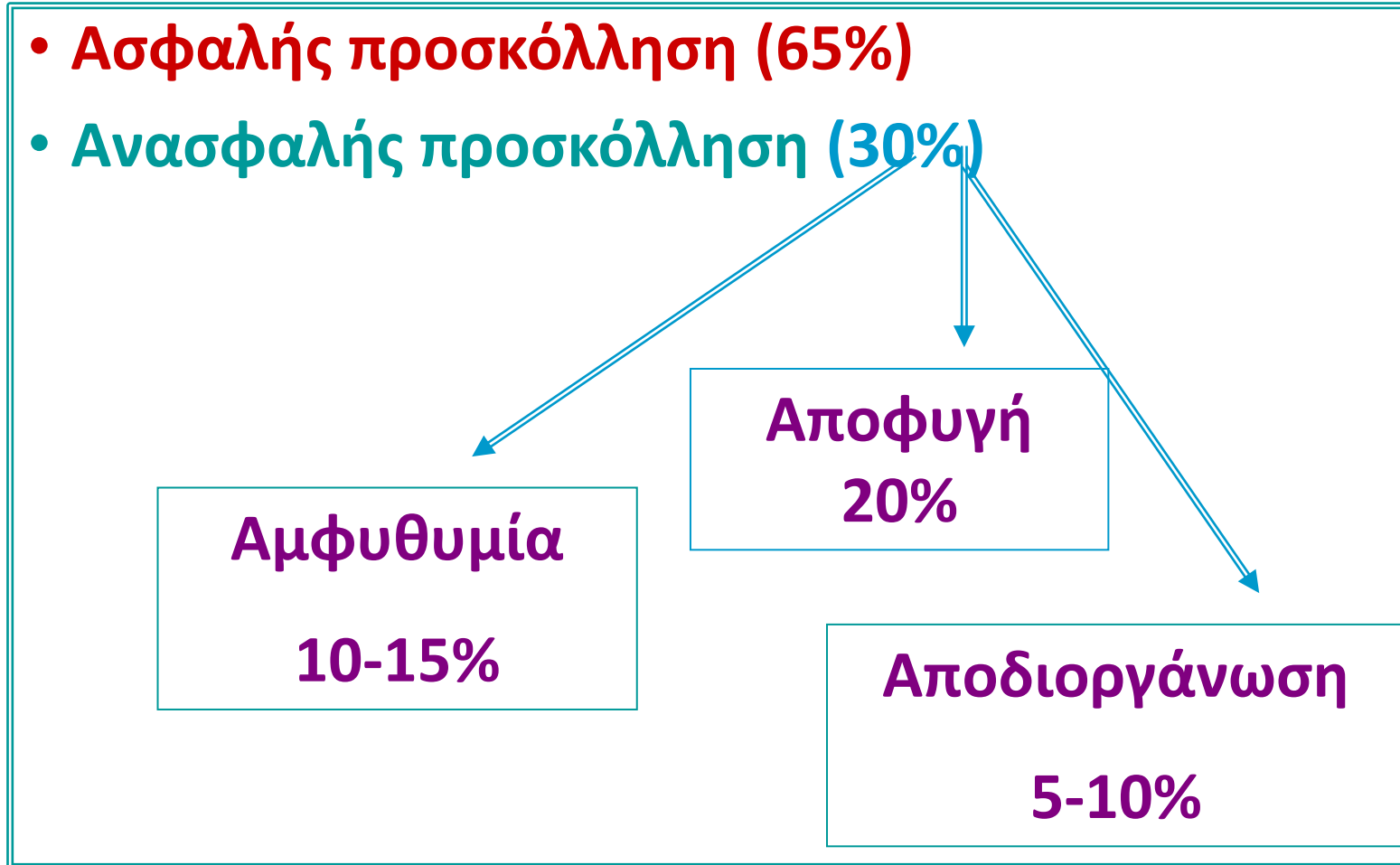
10-15%

Αποφυγή

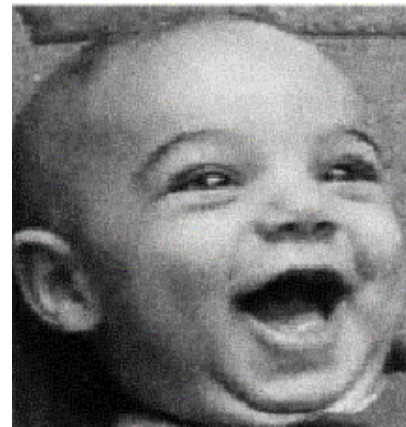
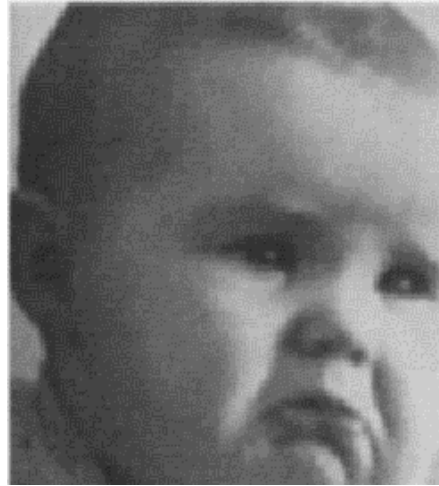
20%

Αποδιοργάνωση

5-10%

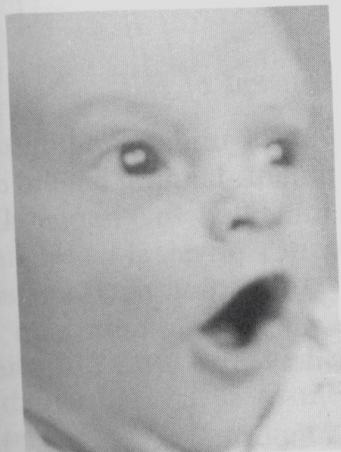
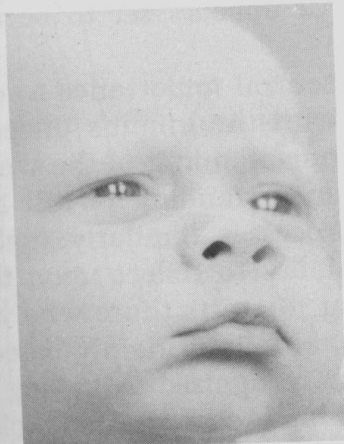

3. ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΣΤΗ ΒΡΕΦΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

3.1. Βασικές Αρχές

1. Το βρέφος μπορεί να εκφράζει και να βιώνει συναισθήματα. Το συναισθηματικό του ρεπερτόριο διευρύνεται σταδιακά και περιλαμβάνει όλο και πιο πολύπλοκες συναισθηματικές αντιδράσεις.
2. Τα βρέφη σε όλους τους πολιτισμούς εκδηλώνουν παρόμοιες εκφράσεις προσώπου για να εκφράσουν βασικές συναισθηματικές καταστάσεις.
3. Καθώς προχωρά η γνωστική ανάπτυξη, το βρέφος διακρίνει μεταξύ οικείων και άγνωστων προσώπων.
4. *Κοινωνική αναφορά:* η σκόπιμη αναζήτηση πληροφοριών σχετικά με τα συναισθήματα των άλλων, με σκοπό την ερμηνεία ασαφών καταστάσεων και την υιοθέτηση κατάλληλων αντιδράσεων εμφανίζεται νωρίς στο βρέφος (8-9 μηνών). Στροφή προς τους άλλους για να διαπιστωθεί πώς αυτοί αντιδρούν προκειμένου το βρέφος να επιλέξει την ανάλογη αντίδραση
6ο μήνα βιώνει το «άγχος αποχωρισμού».
8ο μήνα το βρέφος αναπτύσσει το «άγχος του ξένου»
12 μηνών το βρέφος αποκτά ικανότητα αυτο-επίγνωσης, τη γνώση ότι υπάρχει ανεξάρτητα από τον υπόλοιπο κόσμο.
2 ετών, το βρέφος έχει διαμορφώσει τα βασικά στοιχεία της θεωρίας του νου που τα βοηθά να κατανοήσει τις πράξεις των άλλων.
Θεωρία του νου: γνώσεις και πεποιθήσεις σχετικά με τις διεργασίες της σκέψης και με το πώς η σκέψη επηρεάζει τη συμπεριφορά.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Ηλικία	Κοινωνική ανάπτυξη – εξέλιξη
Από τον 1 ^ο μήνα μέχρι 5 μηνών	Χαμογελά ⁶ , μελετάει τα πρόσωπα ⁷ , αναγνωρίζει και χαιρετά τον/την τροφό, κάνει τις πρώτες κοινωνικές χειρονομίες (σηκώνει τα χέρια ψηλά για να αγκαλιάσει), καταλαβαίνει τη διαφορά μεταξύ των γονιών και των ξένων, αναγνωρίζει τις φωνές των γονιών, έχει διαφορετικό κλάμα ⁸ για διαφορετικές ανάγκες, τροποποιεί το ωραίο των αναγκών του ⁹ κ.ο.κ.
Από 6 μέχρι 12 μηνών	Μιμείται τις εκφράσεις του προσώπου (εικ.1), νιώθει ντροπή ή φόβο στους ξένους, αναγνωρίζει και χαίρεται με το είδωλό του στον καθρέφτη, δείχνει τα πράγματα που θέλει, του αρέσουν τα παιχνίδια ¹⁰ , καταλαβαίνει όταν ακούει το όνομά του ¹¹ , εκφράζει την διάθεσή του με διάφορους ήχους και κινήσεις του σώματός του, τα παιδιά διαμορφώνουν μέχρι τον έβδομο μήνα προσκολλήσεις ¹²
Από 13 μέχρι 18 μηνών	Κατευθύνει το βλέμμα του προς το ενδιαφερόμενο αντικείμενο ¹³ (και ο γονιός προσέχει προς τα εκεί), αντιγράφει και μιμείται, του αρέσει να κοιτά σε βιβλία, αρχίζει να εκδηλώνει θυμό όταν κάτι δεν του αρέσει, χαιρετά για να πει αντίο, αντιδρά σε λεξεις, γελά σε αστεία ερεθίσματα
Από 18 μέχρι 24 μηνών	Καταλαβαίνει πιο πολλά από όσα λέει και του αρέσει να τραγουδάει

*Το βρέφος μιμείται τις εκφράσεις τις μητέρας του. Οι πρώτες επικοινωνιακές σχέσεις του παιδιού με το περιβάλλον που το πλαισιώνει καθορίζονται από την ίδια την φύση του περιβάλλοντος αυτού. (Εικόνα από το βιβλίο *Infancy*, J. Gavin Bremner, Blackwell 1995)*

«Το χαμόγελο του βρέφους κατά τις πρώτες εβδομάδες της ζωής του προκαλείται από ερεθίσματα που είναι περισσότερο πρωτόγονα [...] Με τον καιρό όμως τα βρέφη γίνονται ικανά να προσέχουν όλο και περισσότερο το πρόσωπο και αργότερα απαιτούν έναν αυξημένο αριθμό χαρακτηριστικών του προσώπου για να χαμογελάσουν [...] Το χαμόγελο λοιπόν παρέχει άλλο ένα παράδειγμα (μαζί με το κλάμα) της «πρωτο» - προσαρμογής του παιδιού στον κοινωνικό χώρο» (Schaffer, 1996) σς. 15-17

Έχουν διακριθεί τρεις μορφές κλάματος: το κλάμα της πείνας, του θυμού και του πόνου, Schaffer, R. Η κοινωνικοποίηση του παιδιού κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 1996, σς. 18-19

Ενώ στην αρχή της γέννησής του το βρέφος κοιμάται σε όλη σχεδόν τη διάρκεια της ημέρας, μετά τον 4^ο μήνα αρχίζει σιγά σιγά να κατανέμει τον ύπνο του σύμφωνα με την εναλλαγή ημέρας – νύχτας. Το ίδιο συμβαίνει και με τις περιπτώσεις του θηλασμού, φαγητού κ.ο.κ.. (Schaffer, 1996) σς. 24-25

Άλλες μορφές επικοινωνίας με το περιβάλλον είναι το «κοινό ενδιαφέρον για ένα αντικείμενο» και το «δείξιμο με το χέρι», (Schaffer, 1996) σς. 27

Λεκτική αλληλεπίδραση (Schaffer, 1996) σ. 26

(Schaffer, 1996) σ. 44 (για την έννοια της προσκόλλησης αναφερόμαστε παρακάτω)

Κατεύθυνση του βλέμματος, (Schaffer, 1996) σς. 28-29

<p>Από 24 μέχρι 36 μηνών</p>	<p>Ακούνε ιστορίες, παίζουνε παιχνίδια προσομοίωσης, χρησιμοποιούνε ερωτήσεις του “γιατί”, λένε συνέχεια “όχι”, ονομάζουν τα αντικείμενα, κοιτάνε εικόνες βιβλίων, ντρέπονται τους ξένους μιμούνται, είναι κτητικά με τα αντικείμενά τους, χρησιμοποιούν σωστά αντωνυμίες όπως «εγώ», «εσύ», δημιουργούν προτάσεις τριών λέξεων</p>
<p>3-4 ετών</p>	<p>Κάνουν σχόλια, ρωτούν, υποδεικνύουν, φτιάχνουν μικρές ιστορίες, ακούνε ιστορίες και τις ξαναλένε με δικά τους λόγια, ντρέπονται, ζωγραφίζουν σχήματα, δείχνουν μερικές φορές επιθετική συμπεριφορά, δείχνουν επιμονή, καταστρέφουν αντικείμενα, ζηλεύουν, μπορεί να αριθμήσει 4 ψηφία στη σειρά, ξέρει ονόματα ζώων</p>
<p>4-5 ετών</p>	<p>Αντιλαμβάνονται την διαφορετικότητα του φύλου τους και των μελών της οικογένειας, Παίζουν με τις λέξεις, φτιάχνουν ιστορίες φανταστικές, ζωγραφίζουν φιγούρες ή αριθμούς, αναγνωρίζουν κάποιες λέξεις , έχουν κάποια αίσθηση χιούμορ, καταλαβαίνει λέξεις όπως “σήμερα”, “αύριο”, “χτες”, αυξάνεται η ανοχή στον αποχωρισμό από τον/την τροφό¹⁶</p>

3.2. ΕΚΦΡΑΣΗ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ

1. Οι βασικές εκφράσεις του προσώπου είναι εντυπωσιακά όμοιες σε διαφορετικούς πολιτισμούς
2. Εγγενές καθολικό σύνολο εκφράσεων του συναισθήματος (Benson, 2003)
3. Ενώ τα βρέφη παρουσιάζουν παρόμοια είδη συναισθημάτων, ο βαθμός της συναισθηματικής τους εκφραστικότητας διαφέρει μεταξύ πολιτισμών
4. Η μη λεκτική έκφραση του συναισθήματος υποδηλώνει την εμπειρία του συναισθήματος στη βρεφική ηλικία;

3.3. ΕΚΦΡΑΣΗ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ

Το βρέφος γεννιέται με την ικανότητα έκφρασης βασικών συναισθημάτων (χαρά, αηδία, κλάμα, φόβο)

A. ΧΑΡΑ

Αντανακλαστικό χαμόγελο: έως 2 μήνες (συνήθως κατά τη διάρκεια REM)

Ανταποδοτικό (κοινωνικό) χαμόγελο: από τον 3ο μήνα, αντίδραση σε εξωτερικό ερέθισμα

B. ΑΗΔΙΑ

Άμεση συναισθηματική αντίδραση σε γεύσεις, μυρωδιές. Στη βρεφική ηλικία βιώνεται με την άμεση επαφή του βρέφους με κάτι δυσάρεστο

•Γ. ΚΛΑΜΑ

- Βασικό κλάμα: ρυθμικό, με μικρές διακοπές
- Κλάμα θυμού: πιο δυνατό
- Κλάμα Πόνου: δυνατό κλάμα, συνοδεύεται με κράτημα αναπνοής

•Δ. ΦΟΒΟΣ

•Πείραμα Οπτικού γκρεμού (“visual Cliff”). Συνθήκη: γυάλινο δάπεδο που αφήνει μπροστά του ένα κενό σαν γκρεμό. Σε αυτή τοποθετήθηκαν πολλά βρέφη (ένα – ένα) με τη μητέρα πίσω από το βρέφος ή μπροστά από τον οπτικό γκρεμό. Ζητήθηκε από τις μητέρες να παρακινήσουν τα μωρά τους να διασχίσουν τον οπτικό γκρεμό.

✓ Τα μωρά που έλαβαν το συναισθηματικό μήνυμα φόβου από τη μητέρα τους δε διέσχισαν τον οπτικό γκρεμό.

✓ Στη περίπτωση που οι μητέρες επικοινωνήσαν συναισθηματικό μήνυμα ασφάλειας τα βρέφη διέσχισαν τον οπτικό γκρεμό

Β. ΑΗΔΙΑ

Άμεση συναισθηματική αντίδραση σε γεύσεις, μυρωδιές

Στη βρεφική ηλικία βιώνεται με την άμεση επαφή του βρέφους με κάτι δυσάρεστο

Συναίσθημα: βιολογικό στοιχείο, γνωστικό στοιχείο, συμπεριφορικό στοιχείο

Γ. ΚΛΑΜΑ

Βασικό κλάμα: ρυθμικό, με μικρές διακοπές

Κλάμα θυμού: πιο δυνατό

Κλάμα Πόνου: δυνατό κλάμα, συνοδεύεται με κράτημα αναπνοής

- Τα βρέφη βιώνουν συναισθήματα που καθώς μεγαλώνουν διευρύνονται λόγω της μεγαλύτερης εμπειρίας που αποκτούν.
- Βιώνουν και εκφράζουν την εμπειρία περισσότερων και πολυπλοκότερων συναισθημάτων.
- Μεγαλύτερο εύρος αλλά και την πραγματική εμπειρία των συναισθημάτων (Buss & Kiel, 2004)
- Αυτό οφείλεται στην πληρέστερη ανάπτυξη του εγκεφάλου. Ωριμάζουν οι δομές που αποτελούν το μεταιχμιακό σύστημα (έδρα συναισθηματικών αντιδράσεων) και αυτές λειτουργούν σε συνεργασία με τους μετωπιαίους λοβούς, με αποτέλεσμα να εκφράζεται μεγαλύτερο εύρος συναισθημάτων

3.4. ΑΝΑΠΤΥΞΗ & ΡΥΘΜΙΣΗ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ

1. Κατανόηση των συναισθημάτων των άλλων

- **6-7 μηνών:** τα παιδιά «διαβάζουν» το πρόσωπο της μητέρας.
- **2 χρονών:** τα παιδιά αντιλαμβάνονται πως μπορούν να προκαλέσουν συναισθήματα στους άλλους. Κατανοούν βασικά συναισθήματα των άλλων.

2. Εκδήλωση συναισθημάτων με κοινωνικά αποδεκτό τρόπο

- **Τα βρέφη** εκδηλώνουν τα συναισθήματα τους άμεσα, σε οποιοσδήποτε συνθήκες. Ωστόσο, η συναισθηματική τους έκφραση διαμορφώνεται από τους τροφούς.

4. Η ανάπτυξη του της έννοιας του εαυτού

- Η αυτο – επίγνωση αναπτύσσεται από το τέλος του 1ου έτους: βήμα για την ανάπτυξη της έννοιας του εαυτού ως ανεξάρτητης οντότητας.
- **18 μηνών:** τα βρέφη αρχίζουν να αποκτούν την αίσθηση του εαυτού.
- **21-24 μηνών:** χρησιμοποιούν σωστά την προσωπική αντωνυμία

